

A KÖRNYEZET VERSENYKÉPESSÉGI ELEM

Beszélgetés Enyedi Györggyel

Enyedi György a közgazdaság-tudományi egyetemen diplomázott, 1960-ban került az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetéhez, ahol 1962-1972-ben igazgatóhelyettes volt. 1983-ban az MTA Regionális Kutatási Központjának alapító főigazgatója, 1991-től kutató professzora. Tagja az Academia Europea Londonnak, Széchenyi-díjas. 1972-től kinevezést kapott Franciaországba a montpellier-i egyetemre. 1972-1984-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió a világ falusi fejlődését tanulmányozó bizottságát vezette, 1998-tól a magyar UNESCO-bizottság elnöke. Az MTA-nak 1982-től levelező, 1990-től rendes tagja.

– Ön, mint a regionális fejlesztés nemzetközi hírv szakembere, megnyilatkozásaiban gyakran összekapcsolja a régiók jövőjét a környezetvédelemmel. Mielőtt azonban a sokat emlegetett régiók környezeti állapotáról faggatnánk, kérjük, foglalja össze, mik is azok a régiók?

– A régió kifejezés csak az utóbbi időben vált általánosan használttá. Olyan területi egységet értünk alatta, amely mutat valami közös vonást, belső összetartozást, aminek alapján el lehet határolni a többitől. És ami nem egy igazgatási egység. Nem megye, nem ország, nem politikai határokkal rendelkező terület. Ebben tér el az államtól vagy államszövetségtől. A régióhoz tartozás gondolata, tehát például a Kisalföldhöz vagy a Jászsághoz kötődés, elég régi dolog, hiszen az emberek általában hasonló életmódú, ízlésűeknek megfelelő településekkel, területekkel azonosították magukat. A közelmúltig nagyon is távoli, ködös fogalom volt az, hogy Osztrák–Magyar Monarchia, cári birodalom. Az emberek inkább egy kisebb térrel azonosultak, azzal, amit ismertek, amit be tudtak járni. A nemzetállamok hosszú története során ezek a kisebb egységek és a hozzájuk fűződő érzelmek háttérbe szorultak, hiszen ütköztek a homogenizáló törekvésekkel. Minden nemzetállam a határain belül egységes nyelvet, azonos kultúrát akart létrehozni, s szembeszállt azzal, ami ezt megzavarhatta volna. A regionális törekvésekben egy-egy tájegységhez kötődő vonzalom ilt testet. Hatására a Nyugat-Európában meglévő, régi államközi ellenségeskedések csökkentek. Már nem kötelező egy baszknak, hogy mindenáron franciának vagy spanyolnak érezze magát, érezheti baszknak is, anélkül azonban, hogy ezel föl akarná bontani az országát. Sőt, érezheti magát európainak is, mert „fölfel” is elhalványult az államhatárok jelentősége. A politikai határokat mindig az erőviszonyok határozták meg, s nem a kultúra vagy a nyelvközösség határai. A regionalizmus hatására a politikai határok föllazulhatnak, s a határ két oldalán lévő emberek, akik közös nyelvet beszélnek, szabadon kapcsolatba léphetnek egymással. Nyugat-Európában a legerősebb régió-kezdemenyvezések éppen a Rajna mentén alakultak ki, Németország és Hollandia, Németország és Franciaország, tehát a régi ellenségek között. A sokszálú régiókapcsolatok megmutatták, hogy az egykori ellenség éppen olyan ember, mint mi, éppen úgy szereti a jó bort, a sajtot, a zenét, s ez hozzájárult akár az állami szintű megbékéléshez is.

– A határokon átnyúló regionális együttműködés segítheti a környezetvédelmet is?

– Igen, mert a környezetszennyezés sem ismer határokat. Egy szennyezett folyó nemcsak az országhatárig folyik, egy védett erdő természetesen átnyúlik a közigazgatási határokon, de a védendő állatok is útlevel nélkül mozognak a maguk életterületén. Így hát a területi együttműködés számos esetben nem jó vagy fontos, hanem elkerülhetetlen. De csak akkor hatékony, ha valamennyi partner érdekelt benne. A gazdasági döntéshozóknak is meg kell érteniük, hogy egy város, egy régió számára a környezetvédelem nem valami jóléti luxus, hanem versenyképességi elem.

– És megértik?

– A területfejlesztési koncepciókban általában már megfogalma-

zodnak ökológiai szempontok is, ám legtöbbször csak hagyományos módon, mint például a víz- és levegőszennyezés mérséklése, a védett területek védelme stb. Pedig a környezet több annál, mint valami kímélendő, védendő elem: környezetünk mindig is az agrár- és az ipari gazdaság erőforrása volt. Ma egy város, megye, régió gazdasági fejlődése szempontjából elsőrendű kérdés, milyen állapotban van a környezete. Korábban ilyen versenyképességi elemnek tartottuk az ásványkincsek előfordulását, most, úgy látszik, előtérbe kerül a környezet esztétikumuma. Ez vonzhatja a szabadidőipart, de elengedhetetlen föltétele lehet például a gyógy-idegenforgalomnak is. Ugyanakkor az ipar is egyre igényesebb. Egy olyan vállalat, amelyik számítógépes programok előállításával foglalkozik, vagy gyógyszeripari kutatásokat végez, nagyon alaposan megvizsgálja, hová települ. Egy színvonalas cég nem megy el egy lerobbant, tönkrement környezetű településre, mert ott nem kap olyan kvalitású szakembert, amilyenre szüksége van. Mára megváltozott a korábbi ipar- és területfejlesztési koncepció: a legfejlettebb ágazatokat kell az igényes munkaerőhöz telepíteni. Így egy város vonzó környezete nemcsak a magasan kvalifikált szakembereket, de az őket foglalkoztató vállalatokat, kutatási céget is vonzhatja.

– Ahhoz, hogy az ember harmóniában élhessen a természettel és szűkebb-tágabb környezetével, össze kellene egyeztetni az eltérő érdekeket. Az együttműködés fontosságában a szereplők – családi vállalkozók, transznacionális vállalatok, önkormányzatok, civil mozgalmak – mind egyetértenek. Miért romlik mégis egyre riasztóbb mértékben a környezetünk?

– Azért, mert máshol jelenik meg az igény és másutt születnek a döntések. Egy város vonzó, igényes arculatának megteremtésében sokféle szervezetnek kell együttműködnie. Jelentős szerepük lenne a civil szervezeteknek is. Csakhogy ezek nálunk még eléggé embrionálisak; nem a számuk kevés, hanem az érdekérvényesítő képességük gyenge. Ahhoz, hogy a civil szervezeteknek nálunk is súlya, hagyománya legyen, idő kell. A zöldmozgalmak egyelőre csak egy adott ponton igyekeznek beavatkozni, például valamilyen környezetszennyezés ellen emelik fel a szavukat. Az általánosabb, átfogóbb célok gyakran még kívül esnek a horizontjukon. Pedig társadalmi mozgalmakra nagy szükség van. Amikor egy önkormányzat fölösztja költségvetését, amelyik természetesen mindig szűkös, akkor elkezdődik a különböző érdekcsoportok harca, s ebben – egyelőre – a gazdasági érdekcsoportok az erősebbek. Igaz, sokszor nagyon nehéz választani. Ha egy munkanélküliségről sújtott régióban egy vállalat – bár jelentős mértékben szennyezi a környezetet, ámde – számos munkahelyet ígér, akkor hogyan döntsön a helyi önkormányzat: vajon a munkanélküliek foglalkoztatása a legfontosabb cél-e, és akkor el kell fogadjon egy szennyező munkahelyet, vagy várjon egy igényesebb, környezetbarát cégre? De van-e remény, hogy az odatalál? Megfelelő-e az a környezet, amelyet a település szűkös költségvetéséből nyújtani tud? Különbösen is, egy környezetkímélő beruházás haszna általában csak hosszabb távon térül meg, s a település költségvetése továbbra is szűkös marad. Ezek bizony egymásnak ellentmondó érdekek. Biztató, hogy újabban már találunk példát arra is, hogy magas munkanélküliségű, szegény községek nem akarják fölélni a jövőjüket, s megtiltják a szennyező ipar betelepülését. Bár a környezeti szempont még nem olyan világos formában jelenik meg, mint az ipar vagy a közlekedés érdeke.

– Tapasztaljuk, hogy az ipar, a közlekedés érdekének abszolútizálása egyre elviselhetlenebbé teszi a városi létet. Írásaiban ön is többször említi, hogy a megállíthatatlanul növekvő, burjánzó metropolikus ökológiai katasztrófa-hoz vezethetnek.

– A veszély reális, bár én nem szeretek egy jelenséget föltétlenül jóként vagy rosszként minősíteni. Tudomásul kell vennünk, hogy a világgazdaság fejlődésének jelenlegi szakaszában a fontos döntési

posztok a nagyvárosokba koncentrálódnak. Ez meglepő, hiszen huszonöt évvel ezelőtt sokan, köztük én is, úgy véltük, hogy az informatika a koncentráció ellen hat, lehetővé teszi, hogy egy nagy cég széttelepüljön. Miért ne lehetne egy világvállalatot – teszem azt – Zamárdiból irányítani? Technikailag ez lehetséges, de mégsem ez következett be. Valószínűleg azért nem, mert az ember még is csak egy társadalmi állat. Mégsem akar egészen elkülönülni a másiktól. Mára egy csomó technikai eljárást decentralizáltak ugyan, a könyvelőnek például valóban nem kell bemennie a városba, Zamárdiban is könyvelhet, de a legfelsőbb döntések színhelye továbbra is a centrum maradt. Úgy látszik, a döntéshozók ragaszkodnak hozzá, hogy látványosan nagy székházakban ülésezzenek, s habár rengeteg dolgot elintézhetnek e-mail-en és mobiltelefonon, a stratégiai döntésekhez mindenkinek oda kell repülnie a központba. Valószínűleg azért, mert örök emberi tulajdonság, hogy fontos pillanatokban látni akarjuk a partner szemét is.

– Lehet, hogy amíg belepillantunk a másik ember szemébe, addig nem kell annyira félnünk az ökológiai katasztrófától sem?

– Mindenestre, ami a sokat emlegetett üvegház-hatást illeti, én óvatos vagyok, mert nem tudjuk, hogy milyen mértékű a veszély. A világ fölmelegedése kétségtelen tény, de az oka nem bizonyítható ilyen rövid idő alatt. Hiszen a világ klíma-történetében mindig voltak felmelegedési és lehűlési időszakok. Most éppen egy hűvösebb időszakban élünk, de hogy ebben a fölmelegedés tartós lesz-e vagy csak átmeneti, nehéz lenne megjósolni. Az is előfordulhat, hogy mire a folyamat bizonyítható, már nem kontrollálható. A katasztrófajóslatoknak, bár esetenként igen látványosak, az a gyengéjük, hogy nem bizonyíthatók. Persze ettől függetlenül még bármikor bekövetkezhetnek. Tény, hogy a veszély nem jelentéktelen. Hiszen már eddig is fajok tömege pusztult el, ez nem hipotézis, ez faktum. De hogy az emberi pusztítás mikor éri el azt a szintet, amikor a Föld egész élő-rendszere megváltozik, ezt nehéz megmondani. Nekem az a véleményem, hogy egy kutató ne dramatizáljon, hanem tényeket írjon le, megállapításokat tegyen. Sokan azt mondják, hogy az ember eddig minden veszélyhelyzeten talált megoldást. Csakhogy ebből még nem következik, hogy mindig találni fog...

– A környezetvédelem egyelőre a szelíd álmodozók vagy az agresszív fundamentalisták „önmegvalósításának” terepe. Lát-e esélyt arra, hogy végre erős gazdasági, társadalmi érdekek rendelődjenek az „ügy” mögé?

– Igen, látok, s ez a hatékonyság elsődrendű feltétele. Mi valamilyen jó szándékúak és tisztalelkűek vagyunk, de csakis az érdekeinket követjük. Nálunk fejlettebb, gazdagabb országokban a polgárság, miután már megszerezte az alapvető materiális javakat, érzékenyebb lesz a nem materiális javak iránt is. Műgyűjt, koncertre jár, vagy éppen környezetet véd. Ha pedig a fogyasztó érzékenyebb lesz az ökológiai szempontokra, ez a termék árában is megjelenhet, s ez

már masszív gazdasági érdek. Érdemesebb lesz például környezetkímélő technológiát alkalmazni, mert az így előállított termék drágábban adható el, mint a hagyományos eljárásokkal készült. De a környezetvédelmi ipar is gyorsan fejlődik. Vízisztítás, hőszigetelés, alternatív energiák stb. Új iparágak alakulnak.

– Ön szerint egy tőke- és nyersanyagszegény országnak az informatika, a „tudásipar” esélyt adhat-e a felzárkózásra?

– Nem tudom. Mostanában gyakran megfogalmazódnak divatos elméletek. A minap például azt olvastam, hogy Magyarország rossz választ adott a modernizáció kihívására, mert a félperiféria választ adta... Hát igen, de milyen választ adhatott volna? Magyarország a félperiférián van, ha nagyhatalmi választ próbál adni, akkor nevetéssé válik. A felzárkózás azt jelenti, hogy közelítünk... De mihez? Gondolom, a legfejlettebb országcsoporthoz. Csakhogy ez a közelítés borzasztóan nehéz. Mert ehhez tartósan és lényegesen gyorsabban kellene fejlődünk, mint az a vezető csoport, amelyhez közelíteni akarunk. Az ilyen gyors fejlődéshez pedig nemcsak ész kell, hanem tüke is, amiből itthon még mindig nagyon kevés van. Meg kellene végre tanulnunk alkalmazkodni a körülöttünk zajló folyamatokhoz. Ezzel szemben mostanában egyre gyakrabban hallani: nekünk nem kell törődnünk a globalizációval, nekünk a kézműves Magyarországot kell megteremtünk. Ez szép jelszó, csakhogy azt is tudjuk már, mit érnek a jelszavak. A globalizációt nem lehet betiltani, ez a kapitalizmus jelenlegi állapotára jellemző gazdasági folyamat. Alkalmazkodnunk kell, s a jó alkalmazkodás mérsékelhet valamit a hátrányainkból. De gazdasági csodára ne számítsunk! Mint például a második világháború után, amikor olasz gazdasági csodáról beszéltek, holott amerikai érdek volt, hogy a segélyeket eredményesen használják fel Olaszországban. A fölzárlkozásra van remény, s ebben nyilván sokat segíthetnek a tudásigényes ágazatok, mint például az informatika, vagy akár a kézművesség is. Kérdés persze, hogy milyen is az a sokat emlegetett magyar tudás? A magyar iskolák még most is jók, de azért lenné mit tanulnunk a fejlettebb országok polgáraitól, akiknek a tudásába beletartozik a munkakultúra, a pontosság, a szavahihetőség. Ha úgy tetszik, ez is környezetvédelem...

– Sokan a környezetvédelemben a megfelelő szabályozókat hiányolják. Ön egyetért ezekkel a vélekedésekkel?

– Tiltás már van, a megfelelő támogatás azonban hiányzik. Pedig sokszor az ösztönzés sokkal hatékonyabb lehet, mint a büntetés. Például az a kutatás, amelyet egy vállalat azért végez, hogy valami környezetszennyező anyagot kiiktasson, annak költsége legyen levonható az adóból. A kutatásokra egyébként is az a jogos panasz, hogy rendkívül keveset fordítanak rá. Kedvezményekre van szükség, mert az emberek szeretik a kedvezményeket. A környezet-szabályozásban is egy kicsit több jutalom, s kevesebb büntetés kellene. Talán nagyobb répat kellene kínálni, a bot ugyanis nem túl hatékony eszköz: az ütések elől egyszerűen elhajlunk.

